

Lebedi Réka Dóra:
A jövedelem, mely alanyi jogon jár
A feltétel nélküli alapjövedelem jelene és jövője

A feltétel nélküli alapjövedelem rendkívül megosztó rendszer, sokan támogatják, a modern szociális támogatási rendszer alapjának tekintik, mások szerint az emberek ellustulnak és kényelmessé válnak, ha bevezetésre kerül, miközben a gazdaság is tönkremegy. Azt gondolnánk, a modell a XXI. század terméke, hiszen kevés országban működik, az állam által finanszírozott alapjövedelem ötlete⁹³ azonban a XVI. században gyökerezik. A következőkben a minimumjövedelem fogalmát, a mellette és ellene szóló érveket és egy Magyarországon működő rendszert, a zuglói önkormányzat modelljét fogom áttekinteni, valamint eljátszom a gondolattal, hogy milyen lehetne az országosan alkalmazott magyar minimumjövedelem.

I. Mit jelent az, hogy feltétel nélküli?

A minimumjövedelem⁹⁴ alapkoncepciója szerint egy olyan pénzbeli kifizetés, mely meghatározott időszakonként (pl. hetente vagy havonta), feltétel nélkül, alanyi jogon jár mindenkinek, nincs munkavégzéshez vagy környezettanulmányhoz kötve. A rendszernek öt alapvető tulajdonsága⁹⁵ van. Először is ez egy rendszeres kifizetés, nem egyszeri jutalom. Másodszor, a minimumjövedelemben részesülők pénzt kapnak és maguk dönthetnek arról, hogy azt mire költik. A támogatás nem fizethető ki meghatározott célra beváltható utalványban, ételben, szolgáltatásban vagy más kötött felhasználású dologban. Harmadszor, a minimumjövedelem alanyi jogon jár, nem pedig nagyobb társadalmi egységenként – például családonként vagy háztartásonként. Negyedszer, ez egy általános kifizetés, mindenkinek jár, környezettanulmány készítése nélkül. Végül, de nem utolsón sorban a koncepció szerint a pénzt feltétel nélkül folyósítják, anélkül, hogy meg kellene dolgozni érte vagy legalább hajlandóságot kellene mutatni arra, hogy az egyén a jövőben dolgozni szeretne. Ezek tehát a feltétel nélküli alapjövedelem koncepciójának alapvető jellemzői, melyek azonban nincsenek kőbe vésve, az elképzelés országonként eltérő lehet, így például az általam a későbbiekben vizsgált zuglói modell sem felel meg ennek teljes egészében.

II. Feltétel nélküli alapjövedelem – érvek és ellenérvek

Egy jogalkotónak mindig nehéz dolga van, mikor arról kell dönteni, hogy milyen szociális támogatási rendszert vezessen be az adott országban vagy településen. A minimumjövedelem bevezetéséről való döntés pedig különösen sok előkészítést, tervezést és gondolkodást igényel. Támogatói és ellenzői számos érvet hoznak fel mindkét oldal mellett.

⁹³ https://en.wikipedia.org/wiki/Basic_income (Letöltés ideje: 2019.03.09.).

⁹⁴ About basic income. <https://basicincome.org/basic-income/> (Letöltés ideje: 2019.03.09.).

⁹⁵ About basic income. <https://basicincome.org/basic-income/> (Letöltés ideje: 2019.03.09.).

Az egyik legfontosabb mellette szóló érvként említhetjük, hogy eredeti koncepciója szerint minimumjövedelem azoknak is jár, akik mellette dolgoznak,⁹⁶ tehát támogatja a piaci részvételt ellentétben más szociális programokkal, melyek igénybevételéhez alapvető feltétel, hogy a személy munkanélküli legyen. További érvek lehetnek, hogy az alapjövedelem lehetőséget biztosítana az embereknek arra, hogy várjanak egy jobb munkalehetőségre vagy munkahelyváltás előtt legyen egy kis idejük pihenni, felkészülni a következő kihívásokra. A családokat segítené abban, hogy gyermek(ek) születése után valamelyik szülő részmunkaidőben dolgozhasson, ezáltal több ideje legyen a gyermeknevelésre és az egyedülálló szülők is többet lehetnének gyermekeikkel anélkül, hogy nélkülözniük kellene. Ebből kiindulva a minimumjövedelem ösztönözné a gyermekvállalást. Fontos lehet még, hogy mai világunkban az életen át tartó tanulás egy sokak által üdvözölt és fontosnak tartott lehetőség, illetve hajlandóság. Biztos szociális háttérrel – melyet a minimumjövedelem nyújtana – az emberek bátrabban kezdenének újabb (vagy akár első) egyetemi tanulmányokat, tanulnának új nyelvet, esetleg szereznének (még egy) szakmát.⁹⁷ Nem szabad továbbá elfeledkeznünk arról sem, hogy a feltétel nélküli alapjövedelem csökkenthetné a bürokráciát, hiszen sokkal egyszerűbb, mint a jelenleg alkalmazott bonyolult segélyrendszerek, csökkentheti a szegénységet, ezáltal az emberek társadalmi helyzete közötti óriási különbségeket, illetve egyesek szerint csak ez a konstrukció biztosíthat az embereknek igazi szabadságot.⁹⁸

A minimumjövedelem ellenzői főleg gazdasági természetű érveket sorakoztatnak fel. Ha hirtelen embertömegek részesülnének feltétel nélküli alapjövedelemben, az inflációt gerjesztene – bár ez valószínűleg csak a legerősebb gazdasággal rendelkező államok esetén lenne igaz, nem Magyarországon. Mindenesetre sok ember hamar elkölné a megszerzett jövedelmet, nem takarékoskodna, a kiskereskedők talán több árut rendelnének és a gyárak is többet próbálnának termelni. Ha azonban nem tudnának nagyobb készletet előállítani, az árakat emelnék. Ez pedig hosszútávon ahhoz vezetne, hogy a legalacsonyabb jövedelemmel rendelkezők ugyanúgy nem engedhetnék meg maguknak, hogy megvegyenek bizonyos árucikkeket, mint ahogyan most sem, így a minimumjövedelem hosszútávon nem növelné az életszínvonalat. További érvként hozható fel, hogy egy olyan összegű alapjövedelem, mely csökkenthetné a szegénységet és megfelelő életfeltételeket biztosíthatna mindenkinek, óriási költségeket eredményezne az államnak vagy az önkormányzatnak. Gyakori aggodalom, hogy a minimumjövedelem csökkentené a munkavállalási kedvet, a munka opcionálisnak tünne. Sok ember inkább választaná az alacsonyabb, de könnyen hozzáférhető jövedelmet, mint hogy megdolgozzon a többért.⁹⁹ (Érdekes, hogy a rendszer támogatói ezt épp fordítva látják: szerintük az embereknek igényük van arra, hogy utazzanak, luxuscikkeket vásároljanak, így minimumjövedelem mellett is dolgoznának, hogy mindezt megteremtsék maguknak.)

⁹⁶ Stanford scholar explores pros, cons of 'basic income'. <https://news.stanford.edu/2018/08/08/stanford-scholar-explores-pros-cons-basic-income/> (Letöltés ideje: 2019.03.09.).

⁹⁷ Hofert, Svenja: 10 Gründe für ein (bedingungsloses) Grundeinkommen. <https://karriereblog.svenja-hofert.de/2012/01/10-grunde-fur-ein-bedingungsloses-grundeinkommen/> (Letöltés ideje: 2019.03.09.)

⁹⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Basic_income (Letöltés ideje: 2019.03.09.).

⁹⁹ Amadeo, Kimberly: Universal Basic Income, Its Pros and Cons With Examples. Should Everyone Get a Guaranteed Income? <https://www.thebalance.com/universal-basic-income-4160668> (Letöltés ideje: 2019.03.09.).

III. A zuglói önkormányzat és a minimumjövedelem – „egy magyar modell”

Budapest Főváros XIV. Kerület Képviselő testületének 7/2015. (II.27.) önkormányzati rendelete rendelkezik a minimumjövedelem bevezetéséről Budapest Zuglói kerületében. A rendelet által bevezetett juttatás igen nagymértékben eltér a minimumjövedelem eredeti fogalmától. A modell szerint egy háztartásból egy személy veheti igénybe, egy lakásban pedig legfeljebb két háztartás részére lehet megállapítani. Feltételhez kötik továbbá a támogatásra való jogosultságot, olyan háztartások kaphatják, ahol az egy fogyasztási egységre jutó egyenlő értékű jövedelem nem haladja meg a 28.500 Ft-ot, a háztartás egyik tagja sem rendelkezik a rendeletben meghatározottnál nagyobb vagyonnal és az igénybe vevő teljesíti együttműködési kötelezettségét a Családsegítő Központtal (utóbbi csak abban az esetben feltétel, ha a juttatás havi összege meghaladja a 13.000 Ft-ot). Nem feltétel, hogy az igénybe vevő munkanélküli legyen, azonban, ha állást kap és ennek következtében az egy főre jutó jövedelem meghaladja a fenti összeget, a juttatást megszüntetik. Amennyiben a támogatott nem teljesíti együttműködési kötelezettségét a Családsegítő Központtal, az első két alkalommal az önkormányzat csökkenti a jövedelem összegét, harmadik alkalommal pedig megvonja azt.¹⁰⁰

IV. Az önkormányzat véleménye

Megkerestem a zuglói önkormányzatot, hogy hiteles információval szolgálhassak a rendszer működését illetően. Szabó Rebeka alpolgármester asszony rendkívül pozitívan nyilatkozott a feltétel nélküli alapjövedelemről. Elmondta, hogy annak idején azért döntöttek a bevezetése mellett, mert fontos számukra a szociális problémákkal küzdők gondjainak enyhítése, a rászorulóknak jogainak képviselete. A modell bevezetésével céljuk az volt, hogy minden háztartás számára biztosítsák a megélhetéshez szükséges minimális jövedelmet. 2015-ös bevezetése óta az alapjövedelmet igénybe vevők száma folyamatosan nőtt, jelenleg körülbelül hétszázötven támogatottjuk van. Információik alapján nagyobb mértékben jut el a szegényebb háztartásokhoz, mint a korábbi támogatások. Abban a vitában, hogy a modell növeli-e vagy csökkenti a munkavállalási kedvet, a zuglói önkormányzat az előbbi oldalra áll. A zuglói adatok alapján a minimumjövedelem és a feltételeként szabott együttműködési kötelezettség a Zuglói Család-és Gyermekjóléti Központtal növelte az álláskeresőket és munkavállalási hajlandóságot. A Központ beszámolója szerint az együttműködő ügyfelek körülbelül 30%-a tudott elhelyezkedni, ez pedig jó aránynak számít. Az alpolgármester asszony válaszai alapján összességében jó döntésnek tartják az alapjövedelem bevezetését, ezt a támogatottak pozitív visszajelzései is alátámasztják. Arra a kérdésre pedig, hogy terveznek-e változtatást a közeljövőben ezzel kapcsolatban, azt válaszolta, hogy ő személy szerint jónak tartaná a jogosultsági jövedelem szintjét az eddigi egy főre jutó 28.500 Ft-ról 30.000 Ft-ra növelni –ezáltal még több ember válhatna jogosulttá – a képviselő-testület többsége azonban egyelőre nem támogatja ezt.

V. Minimumjövedelem az egész országban – vajon lehetséges?

¹⁰⁰ Budapest Főváros XIV. Kerület Képviselő testületének 7/2015. (II.27.) önkormányzati rendelete.

A zuglói siker példáján felbuzdulva okkal vetődhet fel a kérdés, hogy vajon alkalmazható lenne-e a modell országos szinten. Az Alaptörvény XIX. cikke rendelkezik a szociális biztonsághoz való jogról,¹⁰¹ a szociális biztonsághoz való jog és az emberi méltósághoz való jog kapcsolata pedig általánosan elfogadott.¹⁰² Különbség természetesen, hogy míg a szociális biztonsághoz való jog esetén az állam aktív fellépése elvárt, az emberi méltósághoz való jog mint szabadságjog esetén az állam éppen háttérbe húzódásával biztosítja a jog érvényesülését. A második generációs alapjogok – a gazdasági, szociális és kulturális jogok – nem alanyi alapjogok, tényleges tartalmuk az éppen aktuális kormányzat politikájától, gazdasági helyzetétől függ. Ennek ellenére a szociális biztonság minél szélesebb körű biztosításának bármely kormányzat politikájában központi kérdésként kellene szerepelnie. A garantált minimumjövedelem ehhez kiváló alapot szolgáltatathatna, hiszen egyszerű, az állam gazdasági teljesítőképességére szabható és ami a legfontosabb, feltétel nélküli. Természetesen ahhoz, hogy ez bevezetésre kerülhessen, a szociális ellátórendszer teljes átalakítására lenne szükség. Ahhoz, hogy az állam teljesítőképessége fenntartható legyen, egyes szociális ellátásokat ki kellene venni a rendszerből és ezeket helyettesíteni az alapjövedelemmel. Kézenfekvő lenne megszüntetni a jelenlegi foglalkoztatást helyettesítő támogatást, aktív korúak ellátását, ápolási díjat, illetve tartós ápolást végzők időskori támogatását.¹⁰³ Ezek a támogatási formák mind különböző okokból munkanélküli vagy rokon otthoni ápolását végző személyek boldogulását segítenék elő, összegük azonban rendkívül alacsony. Ha ezek helyett garantált minimumjövedelmet vezetnének be, akár a zuglói modellben alkalmazott együttműködési kötelezettséggel együtt, az sokat segítené ezen személyek helyzetén. A foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülőket ösztönözhetné munkakeresésre, a másik három támogatási forma kedvezményezettjeit, akik közül sokan a létminimumon vagy akár alatta élnek, kimozdíthatná szomorú helyzetükből. Eljátszhatunk azzal a gondolattal is, hogy a gyermekgondozási támogatásokat, esetleg a családi pótlékot és más támogatásokat is helyettesíthet-e a minimumjövedelem, úgy gondolom azonban, hogy ez a társadalomból túl nagy ellenállást váltana ki, semhogyan ebben gondolkodni lehessen.

VI. Mit hozhat a jövő?

„Te magad kell legyél a változás, amilyennek a világot szeretnéd.” - Mahatma Gandhitól származik az idézet, ma is aktuális és a minimumjövedelemmel kapcsolatosan is említhető. Ez egy speciális, széles körben még nem alkalmazott támogatási rendszer, így sok időre, pénzre és szemléletformálásra lenne szükség ahhoz, hogy általánosan elterjedté válhasson. Az idézet azért aktuális a témában, mert úgy gondolom, a feltétel nélküli alapjövedelem valóban magában rejti a korábban említett veszélyeket, ugyanakkor a pozitívumokat is. Sikeres bevezetésének nemcsak a gondos tervezés és gazdálkodás a feltételei, hanem a megfelelő társadalmi környezet kialakítása is. Az emberek szemléletének formálása két oldalról is releváns lehet: kiindulópontként elengedhetetlen

¹⁰¹ Alaptörvény XIX. cikk.

¹⁰² Rab Henriett: A szociális jogok alkotmányjogi megközelítése a hazai és nemzetközi környezetben http://www.debreceinijogimuhely.hu/archivum/4_2008/a_szocialis_jogok_alkotmanyjogi_megkozelitese_a_hazai_es_nemzetkozi_kornyezetben/ (Letöltés ideje: 2019.03.09.).

¹⁰³ A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény.

lenne az alapjövedelemmel szembeni szinte általános elutasító hozzáállás megváltoztatása, illetve a pénzzel való gazdálkodás széleskörűbb oktatása akár egészen az alapfokú oktatástól kezdve. Fontos tehát, hogy maguk az emberek is változzanak, nyissanak az új dolgokra és tanuljanak. Ha ehhez jön egy jól működő gazdaság és egy gondosan megtervezett rendszer, az alapjövedelem rövidtávon valóban segíthet a szegénység visszaszorításában, hosszútávú következményeit illetően azonban egyelőre csak találgatni tudunk.